

PĪKITAI KI HE NGAARI LEA ‘A E KAUPALŌFITÁ

‘Eletā Neil L. Andersen

‘O e Kau Palesitenisī ‘o e Kau Fitungofulú

Faeasaiti ‘a e CES ma‘á e Kakai Lalahi Kei Talavou
4 Mā‘asi, 2007 • ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí

‘I he ta‘u ‘e tolungofulu mā tolu kuo hili, lolotonga ‘eku kei ako he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí, ne u kau ai ki ha faeasaiti tatau mo ia ‘oku tau fai he pōnī. Ko e tokotaha leá ko Palesiteni Sopenisā W. Kimipolo, pea ne u luelue hono tafa‘akí he‘ene hū mai ki he Senitā Meliotí. Ne u fehu‘i ange pe ‘okú ne ongo‘i manavasí‘i ke tu‘u ‘i he ha‘oha‘onga ‘o ha kakai tokolahi. Na‘á ne malimali mo pehē mai: ‘E Misa ‘Enitasoni, ‘okú ke ‘ilo‘i e lau ‘a e folofolá, ‘Ka ‘o kapau te mou mateuteu, ‘e ‘ikai te mou manavahē’ (T&F 38:30). ‘Oku ou ongo‘i manavasí‘i ‘aupito he taimí ni.” ‘Oku ou ‘ilo he pooni e ongo na‘á ne ma‘ú.

‘Oku ou fie fakahoko atu hoku ‘ofa mo ‘eku faka‘apa-‘apa kiate kimoutolu kotoa ‘oku me‘a hení pea mo kimoutolu ‘oku fakataha mai he funga ‘o e māmaní. ‘Oku ou ‘ilo ho‘omou lelei mo ho‘omou mateaki‘i ‘a e ongoongolelei, ho‘omou tuí mo e ‘amanaki lelei ki he kaha‘ú pea pehē ki ho‘omou loto ke fakahōifua ki ho‘omou Tamai Hēvaní. ‘Oku ou lotua ‘e faitāpuekina ‘e he Laumālie ‘o e ‘Eikí ‘eku ngaahi leá mo ho‘omou mahinó.

Piki Ma‘u ki he Va‘a Ukameá

‘Oku ou fie lea atu he‘etau fakatahá ni ‘o fekau‘aki mo e to‘ukupu tākiekina ‘o e ‘Eikí. ‘I he kongá ki mu‘a ‘o Sānualí, ne u ngāue ai ke palani mo fokotu‘utu‘u ‘eku lea kiate kimoutolú. Na‘á ku ‘ilo‘i ‘e lea atu ‘a ‘Eletā Tēvita A. Petinā kiate kimoutolu ‘i Fēpueli pea ko ia ne u fehu‘i ange pe kuó ne ‘osi fakapapau‘i e tefito ‘e lea aí.

Ne u ‘ohovale he‘ene tali mai ko ‘ene leá ‘oku fekau‘aki ia mo e piki ma‘u ki he va‘a ukameá. Ko e tefito pē ia ne u fili ke u lea aí. Na‘e ‘osi ako hiva ‘a e kuaeá ‘i he fo‘i himi faka‘ofo‘ofa ko ia ne nau toki hiva‘í.

Ne ma talanoa mo ‘Eletā Petinā ki he ngaahi pōpoaki kuó ma teuteu pea na‘e mahino na‘e kehekehe pē ‘a e anga ‘ema vakai ki he tefitó. Na‘e toe ki‘i fakakaukau ‘a ‘Eletā Petinā peá ne pehē mai: “‘Oku ‘ofa ‘a e ‘Eikí ‘i he kakai lalahi kei talavou ‘o e Siasí. ‘Oku ‘i ai e ‘uhinga ki he me‘á ni. Ko ha pōpoaki ‘eni ‘oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke fakahoko.” Ne u fakapapau‘i te u kei hoko atu pē he tefito tatau.

Hili mei ai ha uike ‘e taha pea ki mu‘a ‘i he lea ‘a ‘Eletā Petinā, ne fai ‘e Palesiteni Poiti K. Peeka, ko e Palesiteni Le‘ole‘o ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ha lea ‘i ha fakataha‘anga lotu ko hono taumu‘á Ko e Misi ‘a Lihai mo Koe.¹ Na‘á ne fakakau ‘e ia foki ‘i he‘ene leá hono ‘uhinga ‘o e piki ma‘u ki he va‘a ukameá.

Ngaahi tokoua mo e tuofāfine, ko ha kaveinga ‘eni ‘oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke mou fakakaukau‘i.

Te mou manatu‘i mei he lea ‘a Palesiteni Peeka mo ‘Eletā Petinā, pea mei ho‘omou ako ‘o e Tohi ‘a Molo-moná, ‘a e ngaahi tefito‘i me‘a mahu‘inga ‘i he misi ‘a Lihai ki he ‘akau ‘o e mo‘uí. Na‘e ‘ako‘i kitautolu ‘e ‘Eletā Petinā ko e ‘akau ‘o e mo‘uí, ‘a ia ‘oku lau ko e ‘ofa ‘a e ‘Otuá, ko ha fakafongā ia ‘o Sīsū Kalaisi pea ko e fiefia mo e nēkeneka ‘oku ma‘u ‘i hono kai ‘o e fua ‘o e ‘akaú, ‘okú ne fakafongā‘i ‘a e ngaahi tāpu-aki ‘o e Fakalelei ‘a e Fakamo‘uí (vakai, 1 Nīfai 8:10; 11:8–9, 21–24).²

Na‘e ‘i ai foki mo ha fu‘u fale lahi mo ‘ata‘atā (vakai, 1 Nīfai 11:35–36; 12:18). Ne fakaava ‘e he lea ‘a Palesiteni Peeka hoku ‘atamaí ki ha ‘ū founa fo‘ou ke fakakaukau‘i ai e kongá ko ‘eni ‘o e misí.

Na‘e ‘i he misí foki ha kakapu fakapo‘uli (vakai, 1 Nīfai 12:16–17)—‘okú ne fakafongā‘i ‘a e ngaahi fakatauele ‘a e tēvoló—‘a ia na‘á ne fakapuliki ‘a e halá (vakai, 1 Nīfai 8:19–22) na‘e fakatau ki he fu‘u ‘akaú. Faka‘osí, na‘e ‘i ai ha va‘a ukamea (vakai, 1 Nīfai 11:24–25)—‘okú ne fakafongā‘i ‘a e folofola ‘a e ‘Otuá—‘oku lava ai ‘e ha taha ke foua lelei ‘a e kakapu ‘o e fakapo‘ulí ‘o a‘u ki he fu‘u ‘akaú.

Na‘e hiva‘i mālie mo‘oni ‘e he kuaeá ‘a e:

[Puke ‘a e va‘a ukameá;

‘Oku mālohi, ma‘a mo mo‘oni.

Ko e va‘a ukameá e folofola ‘a e ‘Otuá;

‘Te ne taki lelei kitauá.]³

Ko e me‘a fakafiefia ia ke tau fanongo ‘i hano hiva‘i ‘i he lea faka-Sipeiní mo e Potukalí pea mo ‘etau faka‘amu ke tau lava ‘o fanongo ki ai ‘i he ngaahi lea fakafonua kotoa pē, ‘anautolu ‘oku fanongo mai he pōnī.

Na'e palōmesi mai 'a Nīfai ko "kinautolu 'e tokanga ki he folofola 'a e 'Otuá, 'o piki mau ki aí, . . . 'e 'ikai te nau teitei mate; pea 'e 'ikai foki lava ke ikuna'i 'a kinautolu 'e he ngaahi 'ahi'ahi . . . 'a e filí. . . , ke tohoaki'i atu 'a kinautolu ki he faka'auhá" (1 Nīfai 15:24).

Ko e va'a ukameá ko e folofola ia 'a e 'Otuá. 'Oku ou loto ke u fakakaukau peheni ki ai: 'Oku ma'u 'e he folofola 'a e 'Otuá ha 'elemēniti mālohi mo'oni 'e tolu 'oku nau fekau'aki mo fepoupouaki ke fa'u ha va'a ukamea fefeka. Ko e ngaahi 'elemēniti 'eni 'e tolu, 'uluakí, ko e folofolá pe ko e ngaahi lea 'a e kau palōfita 'o e kuonga mu'á. Te mou manatu'i 'a e fehu'i māсила 'a 'Eletā Petinā he māhina kuo 'osí: "'Oku tau lau, ako pea mo fekumi faka'aho nai 'i he folofolá 'i ha founga te tau lava ai 'o pīkitai ki he va'a ukameá?"⁴

Ko e 'elemēniti hono ua he folofola 'a e 'Otuá ko e fakahā fakafo'ituitui mo fakalaumālie 'oku ma'u tu'unga 'i he Laumālie Mā'oni'oni. Na'e fakalea peheni ia 'e Palesiteni Peekā:

"Kapau te ke piki ki he va'a ukameá, te ke lava 'o 'ilo'i ho halá 'aki e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni. . . .

". . . Puke 'a e va'a ukameá, pea 'oua na'a tukuange. 'E lava ke ke 'ilo'i ho halá 'i ho'o mo'u'i 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni. (Vakai, 3 Nīfai 18:25; T&F 9:8.)"⁵

Ko 'eku kaveinga he pōnī, ko e 'elemēniti hono tolu, ko ha me'a mahu'inga 'oku fengāue'aki mo e ua ko 'eē. Ko e kongā ko 'eni hono tolu 'o e va'a ukameá 'okú ne fakafofonga'i 'a e lea 'a e kau palōfita mo'u'i. Kuo pau ke tau pīkitai foki ki he folofola 'a e 'Otuá 'i hono 'omi 'e he kau palōfita mo'u'i. Ko 'eku faka'anauá, ke lava 'i he'etau fakataha he pōnī 'o fakatupulekina 'etau tokanga ki he me'a 'oku ako'i 'e he kau palōfita mo'u'i, fakavavevave'i ange 'etau ngāue ki he me'a 'oku tau ako mei aí pea mo fakalahi 'etau mahino ki hono 'uhinga 'o e *piki ma'u* ki he'enua ngaahi leá.

Ko e Ngaahi Lea 'o e Kau Palōfita Mo'u'i

Na'e pehē 'e Palesiteni Siaso Q. Kēnoni 'i he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, 'i he'ene kei hoko ko e taha 'o e Kau Palesiteni 'Uluakí:

"Kuo tau ma'u e Tohi Tapú, Tohi 'a Molomoná pea mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá; neongo e ngaahi tohi ni kotoa, ka 'ikai ke 'i ai ha kau palōfita mo'u'i mo hokohoko mai 'a e fakahaá mei he 'Eikí, he 'ikai ke nau tataki 'e kinautolu ha taha ki he Pule'anga Silesitiale 'o e 'Otuá. 'E ngali faikehe 'a e talá ni, pea neongo 'ene ongo ngali kehé, ka 'oku mo'oni.

"Ko hono mo'oni, 'oku ta'e ngata hono mahu'inga 'o e ngaahi lekōtí ni. He 'ikai ke 'i ai ha mahu'inga 'e fu'u lahi pe ko hono ako 'e tōtu'a. Ka 'iate kinautolu pē pea mo e maama kotoa 'oku nau 'omi, 'oku 'ikai fe'unga ia ke nau tataki pea 'oatu e fānau 'a e tangatá ki he 'ao 'o e 'Otuá. 'E fie ma'u ha Lakanga Fakataula'eiki mo'ui mo ha fakahā ma'u pē mei he 'Otuá ki he kakaí 'o fakatatau mo e ngaahi tūkunga 'e tuku ai kinautolú, ke ne tataki atu 'a kinautolu ki ai."⁶

Ko hono mo'oni ko kinautolu 'oku 'i heni he pōnī, 'oku tau 'ofa 'ia Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí, ongo tokoni 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Ka, 'i he'etau fakahaá 'etau 'ofá mo 'etau mateakí, 'oku ou fie fehu'i ai, "'E lava nai ke mālohi, fakamātoato mo tōnunga ange ho'omou tokanga ki he fale'i mo e akonaki 'a e Kau Taki ko 'eni?"

Fakakaukau angé ki ha'o tali ki he ngaahi fehu'i ko 'eni:

Te ke lava 'o tala mai 'a e hingoa 'o e kau mēmipa 'e toko tolu 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí pea mo kinautolu takitaha 'oku 'i he Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá? Ko e kau tangata 'eni 'e toko 15 'okú ta pou-pou'i ko e kau palōfita, kau tangata kikite mo e kau tangata ma'u fakahaá.

Kapau te mau faka'ali'ali atu ha tā 'o e Kau Taki ko 'eni, te ke lava 'o 'ilo kotoa kinautolu? 'Oku hāhāmologia ke tau tokanga ki ha taha 'oku 'ikai ke tau fakatokanga'i pe 'ilo'i.

Te mou lava 'o tala mai 'a e fale'i na'e fai 'e he Kau Palesiteni 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa ne toki 'osí? Pea te ke lava 'o tala mai 'a e ngaahi me'a na'e hoha'a ki ai 'a Palesiteni Hingikelí, Palesiteni Monisoni mo Palesiteni Fausi 'i he pōpoaki 'a e Kau Palesiteni 'Uluakí he *Ensign* mo e *Liahoná* 'i he 'uluaki māhina 'e tolu 'o e ta'u ní?

Mahalo ko e me'a mahu'inga angé pe te ke lava 'o fakamatala mai ha fili na'á ke fai 'o liliu ai ha me'a 'i ho'o mo'u'i koe'uhí ko ha fale'i mei ha taha 'o e kau tangata ko 'eni 'e toko 15?

Ko e ngaahi 'uhinga 'oku mātu'aki mahu'inga ai 'etau tali ki he ngaahi fehu'i ko 'eni, 'oku makatu'unga ia 'i he uiui' mo e fatongia 'o e Kau Palesiteni 'Uluakí mo e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Ko e fē pē taimi kuo fokotu'u ai 'a e Siasi 'o e 'Eikí, kuo ui 'e he 'Eikí ha kau palōfita mo ha kau 'aposetolo. Na'e folofola 'a e Fakamo'u'i, "Na'e 'ikai te mou fili au, ka

kuó u fili 'a kimoutolu, 'o tu'utu'uni 'a kimoutolu." (Sione 15:16). 'Oku 'omi 'e he fakanofu ko iá ki he kau tangatá ni ha mālohi fakalaumālie pea mo ha fatongia molumalu—ko ha mālohi ke 'ilo'i mo fakamo'oni'i pea mo ha fatongia ke faiako mo tāpuaki'i. 'Okú ne toe 'omi foki ha fatongia mo ha tala'ofa kiate kitautolu. 'Oku 'atautolu 'a e fatongia ke fakafanongo pea mo muimui pea 'oku tau ma'u 'a e tala'ofa ko ia, 'e muimui mai 'a e ngaahi tāpuaki 'i he taimi te tau tui ai mo fai ki he'enua ngaahi leá.

Hili hono ui 'e he 'Eiki 'a e kau ākongā 'e toko hongofulu mā uá 'i he konitinēniti 'o 'Ameliká' i he hili 'Ene Toetu'ú, na'á Ne ako'i ki he kakaí 'a e me'a ko 'eni: "'Oku monū'ia 'a kimoutolu 'o kapau te mou tokanga ki he ngaahi lea 'a e toko hongofulu mā ua ko 'eni, 'a ia kuó u fili meiate kimoutolu ke akonaki kiate kimoutolu, pea hoko ko ho'omou kau tamaio'eiki.'" (3 Nifai 12:1). Kuo tala'ofa 'a e 'Eiki ki he Kāingalotu 'i hotau kuongá, 'i he taimi mātu'aki faingata'á ni: "Pea kapau 'e tokanga 'a hoku kakaí ki hoku le'ó, pea ki he le'o 'o 'eku kau tamaio'eiki 'a ia kuó u fili ke tataki hoku kakaí, vakai, ko e mo'oni 'oku ou pehē kiate kimoutolu, 'e 'ikai ue'i 'a kinautolu mei honau tu'u'angá." (T&F 124:45).

Ko e founga 'eni 'a e 'Eiki. 'Okú ne ui ha kau tangata 'e toko 15 mei he "tūkunga kehekehe 'o e mo'ui,"⁷ 'o fakakoloa'i kinautolu 'aki 'a e ngaahi kií mo e mālohi ke fakahinohino mo tataki 'a kitautolu. 'Oku 'ikai fakamālohi'i kitautolu ke tau talangofua; 'oku 'ikai ha fakamālohi'i 'e taha. Ka, kapau te tau tokanga ki he'enua ngaahi leá, kapau te tau talangofua mo loto fie liliu 'etau angafaí, 'o hangē ko hono fakamahino 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'enua fale'i, he 'ikai hiki 'a kitautolu mei hotau tu'u'angá—ko hono 'uhingá, te tau piki ma'u ki he va'akameá pea te tau nofo malu ma'u ai pē 'i he hala 'oku fakatau ki he fu'u 'akau 'o e mo'ui.

Te tau fekumi mo piki ma'u fēfē ki he fale'i 'a e kau palōfita mo'ui? Tau vakai'i 'a e fehu'i ni 'aki ha'atau fakakaukau lahi ange ki he ngaahi fo'i lea 'e tolu 'oku tau faka'aonga'i 'i hono hikinima'i 'o e kau tangatá ni—ko e kau palōfita, kau tangata kikite mo e kau tangata ma'u fakahā.

Kau Palōfita

'Uluaki, ko e fo'i lea palōfita. Na'e pehē 'e he 'Aposetolo ko Sioné "ko e fakamo'oni'i ['o] Sisuú ko e laumālie ia 'o e kikitē." (Fakahā 19:10). 'Oku fakamo'oni 'a e kau palōfita kia Kalaisi. Ko 'enua fakamo'oni pau ki he Kalaisi mo'ui ko e taha ia 'o e ngaahi tāpuaki ma'ongonga taha ki he Siasi pea mo māmani. Na'e

fakahā 'e he 'Eiki ko e kau tangatá ni te nau hoko ko e "kau fakamo'oni makehe ki he huafa 'o Kalaisi 'i he māmani kotoa," (T&F 107:23). Ka 'i he ngaahi me'á ni kotoa, 'oku hiki honau le'ó 'o fakamo'oni'i Hono fakalangí mo Hono mo'oni. 'E lava 'e he fakamo'oni ko 'eni, 'a ia 'oku fānau'i 'i honau tu'unga fakae'apose-toló mo fakamālohia 'i honau fakanofó, ke ma'u ha mālohi lahi fau 'i he'etau ongó takitaha.

'Oku fai pē 'enua fakamo'oni, ka 'oku tuku ki he Lau-mālie Mā'oni'oni ke ne 'omi 'a e fakamo'oni ki hotau lotó. Hangē ko 'eni, te tau lava 'o fanongo ki ha'anau fakamo'oni 'aki ha ngaahi lea peheni: "'Oku tatau mo'oni 'eku 'ilo'oku ou 'i heni 'i he 'ahó ni pea 'oku mou 'i hená, mo 'eku 'ilo'oku ko Sisū 'a e Kalaisi. 'Okú Ne mo'ui!"⁸ Pe, "'Oku ou 'ilo'oku pau ko Sisū 'a hotau Fakamo'ui, Huhu'i pea mo e 'Alo fakalangi 'o e 'Otua ko e Tamaí. 'Oku ou 'ilo'oku Hono mo'oni 'i ha 'ilo fakapapau 'oku mātu'aki toputapu he 'ikai ke u lava 'o lea 'aki."⁹

Neongo 'oku mālohi 'a e ngaahi kupu'i lea ko 'eni, ka ko e fakamo'oni fakalaumālie 'oku ha'u mo iá 'oku vela 'i hotau lotó mo fakamālohia kitautolu.

'I hono fakamatala'i e ngāue 'a e kau 'āngeló, ne ako'i ai 'e Molonai 'o pehē:

"Pea ko e lakanga 'o 'enua ngāue [ngāue 'a e kau 'āngeló] ko e . . . ke teuteu 'a e halá 'i he fānau 'a e tangatá, 'i hono malanga 'aki 'a e folofola 'a Kalaisi kiate kinautolu 'a ia kuo fili 'e he 'Eiki, koe'uhí ke nau fakamo'oni kiate ia.

"Pea 'i he'enua fai peheé, 'oku teuteu'i ai 'e he 'Eiki ko e 'Otuá 'a e hala ke lava ai 'e hono toe 'o e fa'ahinga 'o e tangatá 'o ma'u 'a e tui kia Kalaisi, koe'uhí ke ma'u 'e he Laumālie Mā'oni'oni ha nofo'anga 'i honau lotó." (Molonai 7:31–32).

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e ngaahi me'angāue ia kuo fili 'a e 'Eiki.

'Oku tupulaki mo fakalakalaka 'etau tui ki he Fakamo'ui 'i he kuonga mo e ngaahi fa'ahita'u 'o 'etau mo'ui. Mahalo pē 'e 'i ai ha ngaahi momeniti 'o e veiveiua mo e loto fo'i 'o ka tau ongo'i kuo kāpui kitautolu 'e he kakapu 'o e fakapo'ulí. 'Oua na'á ke ta'e-toka'i 'a e me'a te tau lava 'o ma'u mei he fakamo'oni molumalu mo pau ki he Fakamo'ui, 'a ia 'oku fai 'e Hono kau fakamo'oni makehé. 'E hanga 'e he fakamo'oni ko iá, 'a ia 'oku ma'u 'i he laumālie 'o e tuí, 'o fakamālohia kitautolu 'i he momeniti 'o e faingata'á mo 'omi ha fakava'e mālohi 'i he'etau laka atu 'i he

hala ki he 'akau 'o e mo'uí. Pikitai ki he ngaahi lea 'a e kau palōfitá. Fifili ki ai. Tui ki ai. Falala ki ai. Muimui ki ai.

Ka u 'oatu ha fakatātā. Ne mālōlō si'a 'ofefine 'o haku kaungāme'a kei talavou ne 'osi mali 'i ha fakatu'utā-maki fakamamahi. 'I he ngaahi māhina hono hokó, ne kamata ke hū ki he'ene mo'uí 'a e ta'elatá, 'a e fehu'í pe "ko e hā hono 'uhingá," 'a e mamahí mo e veiveiuá. Na'á ne talamai 'oku 'ikai ke ne toe fakapapau'í 'e ia 'a e me'a 'oku tui ki ai. Na'á ku fokotu'u ange 'oku tonu ke 'oua 'e fu'u fakaongoongo ki he'ene veiveiuá 'i he taimi faingata'a ko 'ení, kae falala lahi ange ki he folofola 'a e Fakamo'uí mo e kau tamaio'eiki kuo fili 'a e Fakamo'uí. Na'e nofotaha ai hoku kaume'á ki he folofolá, ngaahi tala'ofa 'a e Fakamo'uí pea mo e fakamo'oni hangatonu mo pau 'a e kau palōfita mo'uí. Na'e pikitai ki he'enu fakamo'oni pau ki he Fakamo'uí 'i he taimi ne hangē ne vaivai ai ha'aná. Na'e piki ma'u ki he va'a ukameá. 'I he taimi ne mōlia atu ai 'a e fakapo'ulí, ne toe hā mai 'a e fu'u 'akaú, peá ne kai leva 'i he fua mahu'inga 'o e Fakaleleí.

Kau Tangata Kikite

Hokó, ko e hā 'a e tangata kikite? 'I he Tohi 'a Molo-moná, na'e fakamatala'í ai 'e 'Āmoni 'a e fatongia 'o e tangata kikité ki he Tu'í ko Limihaí: "Ka 'oku lava 'e he tangata kikité 'o 'ilo ki he ngaahi me'a 'i he kuo hilí, kae 'uma'ā foki 'a e ngaahi me'a 'e hokó, pea 'e fakahā mai 'iate kinautolu 'a e ngaahi me'a kotoa pē, . . . pea e'a 'i he māmá 'a e ngaahi me'a fufuú, pea ko e ngaahi me'a 'oku te'eki 'ilo'í 'e fakahā 'iate kinautolu." (Mōsaia 8:17).

Vakai mai ki he fakatātā faka'ofa'ofá ni.

Ko e hā 'oku mou mamata ki aí? Te mou fie 'alo pōpao holo 'i he feitu'u nonga ko 'ení? 'Ikai 'okú ne fakatupu ha'omou fie 'alo pōpao?

Fēfē kapau 'e 'ohovale pē kuo fā'atā atu ho'o vakai 'o ke mamata ki heni.

'E kehe 'aupito 'a e heka pōpaó ia mei he me'a na'á ke 'uluaki vakai ki aí.

Fakalaumālié, 'oku mafao atu 'a e vakai ia 'a e kau tangata kikité. 'Okú nau mamata he taimi 'e ní'ihí ki ha me'a 'oku 'ikai ke tau fa'a fakatokanga'í 'e kitautolu. 'E tokoni 'enu fale'í ke toe mafao atu 'etau vakai. Kapau te tau talangofua ki he'enu fale'í, piki ma'u ki he va'a ukameá, te tau hao.

Tuku ke u 'oatu ha fakatātā. Kuo 'osi lea mālohi 'a Palesiteni Hingikelí fekau'aki mo e ngaahi tāpuaki 'o e vaehongofulú. 'Okú ne fa'a lea'aki ki he Kau Taki Mā'olungá 'a e me'a ko 'ení. Kuó ne pehē:

"Te tau lava 'o totongi 'etau vaehongofulú. 'Okú 'ikai makatu'unga 'eni ia 'i he pa'angá ka 'i he tuí. . . .

'Okú ou tapou atu kiate kimoutolu, . . . ki he taha kotoa pē, ke mou tui ki he 'Eikí mo 'Ene folofolá 'i he me'a mahu'inga ni."¹⁰

"Okú mau toe fakaongo atu 'a e tala'ofa na'e fai 'e he 'Eikí he kuonga mu'á 'i he palōfita ko Malakaí, te Ne fakaava 'a e ngaahi matapā 'o e langí kiate kinautolu 'oku faitotonu kiate Ia 'i he totongi 'enu vaehongofulú mo e ngaahi foakí, pea he 'ikai ha potu 'e fa'a hao ki ai 'a e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa 'akí."¹¹

'I ha fa'ahita'u fakatōlau 'o e 2001 na'e 'i Palāsila fakataha ai ha toko tolu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá he taimi tatau, 'o nau taki taha ako'í ai 'a e ngaahi tala'ofa 'o e totongi vaehongofulu totonú. Hili ha ngaahi māhina si'í mei ai, kuo sivi'í ha taha ako kolisi kei talavou 'i Sao Paulo. Na'e lolotonga ngāue pē mo ako. Ko 'ene fakamatalá 'eni 'i hono fai 'e Palesiteni Hingikelí:

“Na'e 'i ai ha tu'utu'uni 'a e 'univēsiti na'á ku ako aí 'oku ta'ofi ai e fānau ako [oku te'eki totongi 'enau akó] ke nau sivi. . . .

“Na'á ku . . . tofanga 'i ha faingata'a'ia fakapa'anga lahi. Ko e Tu'apulelulú 'eni, 'a ia ne ma'u ai 'eku vahé. 'I he hili 'eku fika'i 'eku patiseti ki he māhiná, ne u fakatokanga'i he 'ikai fe'unga ke [fakatou] totongi 'eku vahehongofulú mo 'eku 'univēsiti. Kuo pau ke u fili pe ko e fē 'e totongi. 'E kamata 'a e sivi fakahili-māhiná 'i he uike ka hoko maí, pea kapau he 'ikai ke u sivi, ko 'ene mole ia 'a e ta'u fakaakó. Na'á ku ongo'i mamahi. . . . Mafasia mo hoku lotó. Ko ha fili fakamamahi 'eni kiate au, ka na'e 'ikai ke u 'ilo e me'a ke filí.”

Na'á ne pehē, tu'unga he'ene lotú 'e falala ki he 'Eikí mo e lea 'a e kau palōfitá. 'I he Sāpaté, na'á ne totongi leva 'ene vahehongofulú. 'I he 'aho hono hokó, ne feinga ha founa ke lava ai 'o sivi ka na'e 'ikai ma'u ha founa. Na'á ne toki fakamatala'i leva 'a e me'a ne hokó:

“'I he faka'osinga 'o e taimi ngāuē, ne ha'u hoku pule ngāuē 'o 'omai 'a e ngaahi ngāue faka'osi 'o e 'ahó. . . . Fakafokifā pē kuo kī'i tu'u peá ne. . . 'eke mai, “Oku fēfē ho'o akó?” Na'á ku 'ohovale. . . . Ko e me'a pē na'á ku lava 'o tali . . . angé, “Oku sai pē me'a kotoa!” Na'e sio mata'i fakakaukau mai pē pea toe pōpoaki fakamāvae mai. . . .

“‘Ohovale pē kuo hū mai e sekelitalí ki he lokí, 'o tala mai ko ha tokotaha mātu'aki monū'ia au! 'I he taimi na'á ku fehu'i ange ai pē ko e hā hono 'uhingá, na'á ne tali mahino mai: 'Na'e toki talamai 'e he pule ngāuē, kamata 'i he 'ahó ni 'o fai atu 'e totongi 'e he kautahá ho'o akó pea mo ho'o 'ū tohí. Ki mu'a ke ke 'alú, afe ange 'i hoku tesí 'o tala mai hono mahu'ingá koe'uhí ke lava 'o 'oatu 'a pongipongi 'a e sieké.' ”

Na'e toki fakamatala'i 'e he taha akó ni 'ene ongo 'o pehē: “‘I he 'alu 'a e [sekelitalí], na'á ku tangi mo e ongo'i loto fakatōkilalo 'o u tū'ulutui 'i he feitu'u pē na'á ku 'i aí 'o fakafeta'i ki he 'Eikí 'i He'ene 'ofá. Na'á ku . . . talaange ki he Tamai Hēvaní 'oku 'ikai ko ha me'a pau ke ne tǎpuekina lahi pehe'i au. Ko e me'a pē ne u fie ma'ú ko 'eku totongi fakamāhiná pea mo e vahehongofulu na'á ku totongi he Sāpaté he 'oku fu'u sí'isí'ia 'i hono fakahoa atu ki he lahi 'o e pa'anga kuó u ma'ú! 'I he lolotonga 'o e lotu ko iá, ne [ha'u ki] hoku 'atamaí 'a e lea 'i he tohi 'a Malakáí [a ia na'e lahi hono lea 'aki 'e he kau palōfitá mo e kau 'aposetoló]: 'Mou [ahi'ahi'i] ai au, 'oku pehē 'e [he 'Eikí] 'o e ngaahi kau taú, pe te u fakaava 'a e ngaahi matapā 'o e langí

pe 'ikai, peá u lilingi hifo kiate kimoutolu ha tǎpuaki, 'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai' (Malakai 3:10).”¹²

Lolotonga 'ene pulonga he kakapu 'o e fakapo'ulí, ne faingata'a 'a e filí; ta'e pau mo e kaha'ú. Ka na'e piki ma'u ki he va'a ukameá. Na'e fakamo'oni'i 'ene tui ki he 'Eikí pea mo e kau palōfita 'a e 'Eikí. Neongo he 'ikai ke tali vave pehē kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku hokó, ka 'oku pau 'aupito 'a e ngaahi tala'ofa ia kiate kinautolu 'oku fai pau ki he fono 'o e vahehongofulú.

Kuó u 'osi fanongo ki ha pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ki he kau 'osi faifekaú, “‘Oku 'i ai ha founa 'e taha te ke mālohi ma'u ai pē 'i he Siasí—totongi totonu ma'u pē ho'o vahehongofulú.” He toki tala'ofa lelei mo'oni!

Kau Tangata Ma'u Fakahā

Faka'osí, ko e *tangata ma'u fakahaá*. “Ko e fo'i lea faka-Pilitānia ko ia ki he fakahaá (revelation) 'oku liliu ia mei ha fo'i lea faka-Kalisi ko e *apocalypse*, ko hono 'uhingá ke faka-'ilo pe 'ai ke 'ilo.”¹³ 'I he hoko 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e kau tangata ma'u fakahaá, 'oku nau faka'ilo mai 'a e ngaahi fiema'u pau 'a e 'Eikí, mo ia 'oku fie ma'u ke tau fai ke tau tali 'akí. 'Ikai ngata ai, 'i he lahi 'o e ngaahi me'a te tau lava 'o fili aí mo e ngaahi fili ke faí, 'oku tokoni leva e kau ma'u fakahaá 'o taki 'etau tokangá ki he me'a 'oku mahu'inga taha 'i he'etau fononga he mo'ui ní. 'Oku nau tokoni ke tau tokanga taha pē ki ai.

Na'e fakaafe'i kitautolu 'e Palesiteni Hingikelí 'i 'Aokosi 2005 ke tau lau 'a e Tohi 'a Molomoná ki mu'a pea toki 'osi 'a e ta'ú. Na'á ne tokoni ke tuku taha hotau taimi 'ataá ki he me'a 'oku finangalo e 'Eikí ke tau faí. Pea hangē ko ia 'oku fa'a fetakinima mo e ngaahi fakaafe 'a e kau palōfitá, na'e fakakau ai 'e Palesiteni Hingikelí ha palōmesi —ha tala'ofa 'a ia 'oku ou 'ilo pau 'oku mo'oni ia 'i he 'ahó ni 'o hangē ko ia na'á ne lea 'aki 'i 'Aokosi, 2005. Na'á ne lea 'aki 'eni: “‘Oku 'ikai ha'aku momou ke palōmesi atu kapau te mou taki taha fai ki he polokalama faingofuá ni, tatau ai pē pe ko e hā hano tu'o lahi ha'o lau ki mu'a 'a e Tohi 'a Molomoná, 'e hoko ki ho'omou mo'uí mo homou 'apí ha konga lahi 'o e Laumālie 'o e 'Eikí, ha tukupā mālohi ange ke 'a'eva talangofua ki He'ene ngaahi fekaú pea mo ha fakamo'oni mālohi ange ki hono mo'oni 'o e 'Alo 'o e 'Otuá.”¹⁴

'Ikai na'e tǎpuaki'i kitautolu 'o hangē ko e tala'ofa 'a e palōfitá?

Na'e tohi mai ha fefine 'e taha mei 'Iukuleini: "Ko e pongipongi kotoa pē 'oku ou kolea ai e takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke Ne fakamaama'i hoku 'atama'i. Na'e hoko ha mana: na'e toe fakamahino fo'ou kiate au 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku ma'u ha tali ki ha ngaahi fehu'i kuo laui ta'u 'eku nofo mo ia." Na'e tohi mai ha tangata mei Siamane: "Koe'uhí 'oku lōloaange 'eku akó he 'ahó taki taha, 'oku ou ma'u ai ha mahino na'e te'eki ai ke u ma'u ki mu'a. 'Oku fonu mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná 'i he ngaahi fakamo'oni kia Sīsū Kalaisí. Tu'unga 'i he Laumālié, 'oku ou ongo'i kuo tupulaki 'eku fakamo'oni ki hoku Huhu'i." ¹⁵ Ka ko ha fakamatala 'eni mei ha ki'i fāmili mei 'Iutā: "Na'á ma fifili pe na'e fanongo koā 'ema ki'i tamasi'i ta'u faá [i he'emaui lau e Tohi 'a Molomoná] pea 'i ha 'aho 'e taha, 'i hono 'eke ange pe ko e hā 'oku moveuveu pehē ai hono lokí, na'á ne tala mai, 'Na'e 'i ai e toko taha na'e vete koloa ai!" ¹⁶

Ko ha sīpinga 'eni 'e taha e fatongia 'o e taha ma'u fakahaá. Kuo 'osi fale'i mālohi 'e Palesiteni Hingikelī kimoutolu, kakai lalahi kei talavou 'o e Siasí, ke mou ako ki he lahi taha te mou lavá. Na'á ne pehē 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopá: "'Oku ou taki ho'omou tokangá ki ha me'a 'e taha 'oku ou hoha'a lahi ai. Kuo 'osi fakahā 'e he 'Eikí 'i ha fakahā, ke ma'u 'e Hono kakai 'a e ako mā'olunga taha te nau lavá. Na'á ne fakahoko mahino 'aupito 'eni." ¹⁷

Ko e hā 'a e hoha'a lahi tahá? Ko e akó. Ko hai na'á ne 'ai mahino 'eni? Ko e 'Eikí. Ko hai 'okú ne fakahā 'eni kiate koé? 'E He'ene palōfitá. Pea, 'io, 'okú ne lolotonga lea atu kiate koe.

Kapau ko ho'o ha'ú mei he fāmili 'oku sí'i ha'anau ma'u'anga tokoni fakaako, he 'ikai fu'u mahino kiate koe 'eni. Ka ke ta'e-pau'ia, piki ma'u ki he va'a ukameá. Falala ki he lea 'a e palōfitá! Kuo pau ke hoko mai 'a e talí.

'I ha ngaahi potu 'e ni'ihí 'o māmani, hangē ko e 'Iunaiteti Siteití mo 'Iulope, mahalo 'e 'uhinga ia ke ke fakatau atu ho'o me'alelé pe nofo 'i ha tūkunga 'oku ki'i masiva ange ka ke lava 'o kei ako pe foki ki he akó. 'I he ngaahi potu kehe 'o māmani mahalo 'e lahi ange ai 'a e feilaulaú. 'E lava 'o tokoni e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'u Ma'ú 'i ha ngaahi fonua 'e ni'ihí. Ka 'i he meimei me'a kotoa pē, 'e fie ma'u ai 'a e tuí, falala ki he 'Eikí pea ki he palōfita 'a e 'Eikí—'o piki ma'u ki he va'a ukameá—'i ho'o fekumi 'i ho halá. Kapau 'oku 'ikai ke ke fakapapau'i e founga ke ke muimui ai ki ha fale'i mahino 'a e palōfitá, lotu 'aki ho lotó kotoa pea

alea'i 'a e 'ū me'a 'okú ke hoha'a ki ai mo ho'o mātu'a pea mo ho'o pīsopé. Neongo 'oku fie ma'u heni 'a e kātaki mo e tuí, ka 'oku ou palōmesi atu kuo pau ke ma'u ha tali pea 'e fakaava atu mo ha founga kiate koe.

Kuó u 'osi mamata ki ha hoko mai 'a e talí ki ha toko lauiafe 'o e kakai tui 'i 'Amelika Latinó. 'Oku pīkitai ai ha lauiafe ki he va'a ukameá, 'o falala kia Palesiteni Hingikelī mo fakahoko 'enau akó.

'Oku 'i ai ha fakahinohino fakaepalōfita mei he taha kotoa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí pea mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'a ia 'oku tau hikinima'i kotoa kinautolu ko e kau palōfita, kau tangata kikite mo e kau tangata ma'u fakahā. Kapau ne tau ma'u ha taimi fe'unga, ne tau mei fakamanatu 'a e fale'i meiate kinautolu takitaha.

Tuku pē ke u 'oatu ha sīpinga 'o e fale'i mei he Toko Hongofulu Mā Uá takitaha. 'I he meimei ta'u 'e ua kuo hili na'e me'a atu ai 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'i ha efiafi 'o hangē ko e pōnī. 'Oku mou manatu na'á ne puke ho'omou tokangá 'i he'ene me'a fekau'aki mo e teití kae 'ikai ko e "'ai noa'ia peé." Na'á ne pehē, "'E hoku ngaahi kaume'a te'eki mali, 'oku mau fale'i kimoutolu ke fakafou ho'omou feohi mo e tangatá pe fefiné 'i ha founga teiti 'e ala iku ki he malí, 'o 'ikai ko e sīpinga 'ai noa'ia pē 'e iku ki he fa'ahinga va'inga hangē ko e malemalé." ¹⁸

Ko e fehu'i mahu'ingá 'eni: Ko e hā ne ke fai ke muimui ai he'ene leá? Ne liliu ha me'a? Na'e fai 'e 'Eletā Henelī B. 'Aealingi e fakatokanga ko 'eni:

"'Oku holoki 'e he 'ikai fai ki he fale'i fakaepalōfitá 'a hotau mālohi ke tali e fale'i fakalaumālie 'i he kaha'ú. . . .

"Ko e taimi kotoa pē 'oku ou fili ai 'i he'eku mo'uí ke toloi ha'aku muimui ki ha fale'i fakalaumālie pe fakakaukau 'oku ou kehe au, na'á ku toki 'ilo'i kuó u tuku au 'i ha tu'unga fakatu'utāmaki. Ko e taimi kotoa pē 'oku ou fai ai ki ha fale'i 'a e kau palōfitá, ongo'i hono fakamo'oni'i 'i ha lotu pea muimui ki ai, 'oku ou fakatokanga'i 'oku ou laka atu ki he tu'unga malu." ¹⁹

'Oku fakahaa'i fēfē'i 'e ho'o angafai 'i he ta'u 'e ua kuo hili 'okú ke piki ma'u ki he va'a ukameá? Ko kinautolu na'a nau talangofua mo faivave ki he fale'i 'a 'Eletā 'Oakesi kuo nau ma'u mo'oni ai 'a e ngaahi tāpuaki 'a e langí. Tuku ke u lau atu mei ha tohi ne 'omi ki he hetikuota 'o e Siasí mei ha ongo mātu'a 'i 'Alesona 'i he hili ha ta'u 'e taha mo e kongā nai mei he'ene leá:

"Kuo tu'uloa 'o 'aonga ho'o leá 'i he'ema mo'uí. . . .

". . . Kuo tokoni ho'o fale'i hangatonu mo mahino ke ma fakatokanga'i ko e teití ko ha faingamālie ke fe'ilongaki mo maheni lelei ange ai ka 'oku 'ikai ko ha fetukupā'aki ki ha feohi lōloa pe mali."²⁰

Ko hono olá *ne* ma mali 'i Mē 'i he Temipale Uasinga-toni D.C.

'Oku ou fie fakaafe'i heni hoku uaifi ko Kefí, 'a ia kuó ne ako'i lelei e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení ki homau fāmílí, ke ne vahevahe 'ene ongo fekau'aki mo hono mahu'inga 'o e ngaahi lea 'a e kau palōfitá.

Lea mea Sisitā Kefi 'Enitasoni

'E hoku ngaahi tuonga'ane mo e tokoua, ne hoko kiate au ha me'a 'i he ta'u nai 'e 20 kuo hili 'oku kei mahu'inga pē kiate au. Na'á mau nofo 'i Folōlita. Ne ma 'ave 'ema fānaú ki he senitā fakasiteiki ke fanongo fakataha ki he konifelenisi lahi. Hili ha taimi nounou mei ai ne mau ma'u 'i he meilí 'a 'emaui makasini *Ensign* mo e ngaahi malanga konifelenisi. Na'a mau fakakaukau leva ko e efiafi fakafāmili 'i he uike takitaha te mau ako ai 'a e lea 'e taha na'e fai 'e he mēmipa 'o e Kau Palesitenisi 'Uluaki pe ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi.

Na'e kei iiki 'ema fānaú, ka na'a nau lalahi fe'unga pē ke laukonga pea mau fie ma'u e tokotaha kotoa he fāmílí ke 'i ai ha'ane tatau 'o e ngaahi leá, 'a ia te mau lava 'o lau mo ako pea faka'ilonga'i fakataha kinautolu. Na'e hala ha falekoloa ia 'i Folōlita ke mau lava 'o fakatau ai ha toe *Ensign*, ko ia, ne u to'o 'a e tatau 'a ia ne mau ma'u 'i he meilí 'o 'ave leva ia ki he'emaui senitā fakalotofonuá pea faitaa'i e tatau 'o e ngaahi leá ma'a homau fāmílí.

'I he'ene 'osí, na'á ku to'o mai 'a e 'ū tataú ki he fai-fakataú, na'á ne fakamā'opo'opo 'a e totongi peá ne talamai ke u totongi 'a e \$50. 'Oku ou mā ke u fakahā na'e tō hifo hoku lotó peá u pehē, "Ko e pa'anga lahi ia ke totongi ki ha tatau 'o e ngaahi leá ni ma'á e fānaú." Ka 'e ngaahi tuonga'ane mo e tokoua, na'e ongo ki hoku lotó 'a e fakakaukau ko 'ení: "Ko e hā hano mahu'inga kiate koe mo ho fāmílí ke ma'u e ngaahi lea 'a e kau palōfita 'a e 'Otuá?"

Na'á ku 'ilo ai, ka 'oku ou toe 'ilo'i pau mo lahi ange 'i he taimí ni, 'oku mahu'inga ta'e hano tatau ia ki homau fāmílí. 'Oku mahu'inga ta'e hano tatau ia kiate kimoutolu mo ho mou ngaahi fāmili 'i he kaha'ú.

'Oku ou fakamo'oni ki heni 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

""O Hangē Ko e Lea ia mei Hoku Ngutu 'O'okú"

Ko ha tāpuaki fakafo ia ke te mali ki ha tokotaha 'okú ne ma'u 'a e tui mālohi mo ta'eveiveiua. 'Oku ou 'ofa atu kiate koe Kefi pea 'oku ou fakamālō'ia koe.

'I ha māhina 'e taha mei heni te tau ma'u e faingamālie ke ako 'i he konifelenisi lahi 'a e Siasí mo fanongo ki he pōpoaki 'a e kau tangata na'a tau lāulea ki ai he pōnī. Ko e Konifelenisi Lahí ko ha taimi ke ki'i mālōlō mei he me'a 'oku tau faí, fanongo ki he kau tamaio'eiki 'a e 'Eiki pea tau fa'a lotu mo fakataumu'a tonu hotau halá ki he ngaahi māhina ka ha'ú. Kātaki ka mou fakakaukau'i e ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Kuó u faka'ilonga'i lelei nai 'a e konifelenisi lahi 'i he'eku tohi māhiná ke u lava 'o fakafanongo ki he ngaahi fakataha'anga kotoa te u ala ma'ú?
- Te u teuteu fēfē 'i he lolotonga 'o e ngaahi māhina ka hokó ke u mateuteu fakalaumālie ke tali 'a e ngaahi pōpoaki?

Pea, 'i he hili 'a e konifelenisi lahi, te tau ala fehu'i leva:

- Ko e hā ha ngaahi ongo pau ne u ma'u 'i he lolotonga 'o e konifelenisi?
- Ko e hā ha ngaahi liliu 'oku fie ma'u ke u fai 'i he'eku mo'uí?

Ko e va'a ukameá *ko e folofola* ia 'a e 'Otuá. 'Oku mālohi 'a e folofolá, ngaahi lea 'a e kau palōfita mo'uí mo e foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'i honau ivi ke malu'i kitautolú. Tau pīkitai mu'a ki he ngaahi lea 'a e kau palōfitá. Tau piki ma'u mu'a ki he va'a ukameá.

'Oku ou fie faka'osi 'aki ha me'a ne ma a'usia 'i Mā'asi 2000. Na'e fakaafe'i ai au mo Sisitā 'Enitasoní ki hono fakatapui 'o e temipale 'i 'Alapakiku Niu Mekisikou. Na'á ku 'ilo 'e kole mai ke u lea pea kuo pau ke nounou 'eku leá.

Ne mau hū ki he loki silesitalé kuo mau teunga hina. Ne me'a pē 'a Palesiteni Hingikelí 'i he sea 'i lotó pea 'i hono to'omata'ú ha taha 'o e Toko Hongofulu Mā Uá pea ko au 'i hono to'ohemá. Pea 'i he'emaui tatali 'apasia ki he 'uluaki fakataha'angá, na'á ku ma'u ha ongo mahino mo pau 'oku totonu ke liliu 'eku lea na'e teuteu. Na'e ongo mai: "Lea 'i he ngaahi kií. Lea 'i he ngaahi kií."

Na'á ku huke fakavavevave leva 'a e folofolá ke ma'u 'a e potufolofola 'okú ne fakamatala'i 'a hono fakafoki

mai 'o e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí ki māmaní. Hili iá—pea 'oku ou kei manatu'i lelei 'o hangē na'e toki hoko pē 'aneafí—ne ha'u ki he'eku fakakaukaú mo hoku lotó ha ongo mālohi mo fakalaumālie. Ko e ongo 'eni na'e vela 'i loto 'iate aú: "Ko ia 'oku tangutu 'i ho tafa'akí 'okú ne ma'u 'a e ngaahi kī kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí he funga 'o māmaní. Ko ia 'oku tangutu 'i ho tafa'akí 'okú ne ma'u 'a e ngaahi kī kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí he funga 'o māmaní."

Na'á ku fakatau leva 'eku mānavá. Vakai atu kia Palesiteni Hingikelí. Na'e 'ikai ke u lava 'o faka'ikai'i 'a e fakahā mālohi 'a e Laumālié. Na'á ku fakakaukau ki he potufolofola ko 'eni:

"Ke mou tali 'ene leá, 'o hangē ko e lea ia mei hoku ngutu 'o'okú. . . .

"Koe'uhí 'i ho'omou fai 'a e ngaahi me'á ni, 'e 'ikai ikuna 'a kimoutolu 'e he ngaahi matapā 'o helí; 'io, pea 'e fakamovetevetea atu 'e he 'Eiki ko e 'Otuá 'a e ngaahi mālohi 'o e fakapo'ulí ki mu'a 'iate kimoutolu, pea pule ke ngalulululu 'a e ngaahi langí koe'uhí ko ho'omou lelei" (T&F 21:5–6).

'Oku mo'ui 'a e 'Otua ko 'etau Tamai Hēvaní mo 'ofa 'iate kitautolu. Ko Hono 'Alo Pē Taha na'e fakatupú, 'a Sīsū Kalaisi, ko hotau Fakamo'ui ia. Kuó Ne 'osi toetu'u. 'Okú Ne mo'ui. Na'á Na Fakatou hā ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. Ko Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí ko e palōfita ia 'a e 'Eikí kuo pani he 'aho ní, 'oku 'iate ia 'a e ngaahi kī kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí he funga māmaní. 'Oku ou fakamo'oni 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Brigham Young University devotional address, Jan. 16, 2007. 'E lava ke ma'u ha tatau 'o e lea 'a Palesiteni Peeka ko e *Lehi's Dream and You* 'i he 'Initaneti he speeches.byu.edu.
2. Vakai *A Reservoir of Living Water* (faeasaiti 'a e CES ma'á e kakai lalahi kei talavou, 4 Fēpueli, 2007), 6.
3. "Ko e Va'a Ukameá," *Ngaahi Himí*, fika 172.
4. *A Reservoir of Living Water*, 7.
5. *Lehi's Dream and You*. 3–4.
6. *Gospel Truth*, sel. Jerreld L. Newquist, 2 vols. (1974), 1:323. Na'e pehē 'e Palesiteni Uilifooti Utalafi, ko

e Palesiteni hono fā 'o e Siasí, fekau'aki mo hono mahu'inga 'o e kau palōfita mo'ui: "Kapau te tau ma'u e fakahā kotoa pē kuo fai 'e he 'Otuá ki he tangatá; kapau na'a tau ma'u e Tohi 'a 'Inoké; kapau na'a tau ma'u e ngaahi lá'ipeleti kuo te'eki ai liliú 'i he lea faka-Pilitāniá; kapau na'a tau ma'u e 'ū lekooti 'a Sione ko e Fakahaá kuo sila'i 'o fakama'ú mo e ngaahi fakahā kehe kotoa pē pea fokotu'utu'u kinautolu heni 'o fute 'e teau hono mā'olungá, he 'ikai lava ke tupulaki e pule'anga ia 'o e 'Otuá, 'o tatau pē 'i he kuongá ni pe 'i ha toe kuonga kehe 'i māmani, kapau 'oku 'ikai pe 'i ai ha kau palōfita mo'ui 'a e 'Otuá." (*The Discourses of Wilford Woodruff*, sel. G. Homer Durham [1946], 53).

7. Boyd K. Packer, 'i he Conference Report, Oct. 1996, 5; pe *Ensign*, Nov. 1996, 6.
8. Boyd K. Packer, 'i he Conference Report, Apr. 2000, 9; pe *Ensign*, May 2000, 9.
9. James E. Faust, 'i he Conference Report, Apr. 1995, 83; pe *Ensign*, May 1995, 63.
10. 'I he Conference Report, Oct. 1985, 110; pe *Ensign*, Nov. 1985, 85.
11. Gordon B. Hinckley, 'i he Conference Report, Apr. 1984, 69; pe *Ensign*, May 1984, 47.
12. 'I he Conference Report, Apr. 2002, 85–86; pe *Ensign*, May 2002, 73–74.
13. Bible Dictionary, "Revelation," 762.
14. "A Testimony Vibrant and True," *Ensign*, Aug. 2005, 6.
15. 'I he "Something Remarkable: Testimonies of the Blessings," *Ensign*, Dec. 2006, 17.
16. 'I he "Taking the Challenge," *Ensign*, Dec. 2006, 14.
17. 'I he Conference Report, Sept.–Oct. 2006, 66–67; pe *Ensign*, Nov. 2006, 60.
18. *The Dedication of a Lifetime*, (faeasaiti 'a e CES ma'á e kakai lalahi kei talavou, 1 Mē, 2005) 5–6.
19. 'I he Conference Report, Apr. 1997, 33; pe *Ensign*, May 1997, 25.
20. Tohi na'e fai 'i he 'aho 19 'o Nōvema, 2006.